

DR. MILAN ŽEVART

OF IN NOB V ŠALEŠKI DOLINI

ŠALEŠKO—MISLINJSKO OKROŽJE

Šaleško—mislinjsko okrožje KPS in OF je obsegalo območje Šaleške in Mislinjske doline in njima pripadajoče gričevnato, hribovito in srednjegorsko obrobje. Pred fašističnim napadom na Jugoslavijo so bile občine tega območja v slovenjegraškem okraju. V Šaleški dolini je bila razmeroma močna industrija. V Mislinjski dolini pa je bil delež neagrarnega gospodarstva bolj skromen.

V Šaleški dolini je bilo pred napadom na Jugoslavijo eno od pomembnejših žarišč komunističnega gibanja. Pred aprilom 1941 je bilo tam pet celic KPS z okoli 35 člani, skojevcev pa je bilo več. Komunisti in skojevci so delovali tudi v Mislinjski dolini. V obeh dolinah so komunisti širili revolucionarne ideje in delovali v številnih društvih. Organizirali pa so tudi narodnoobrambno dejavnost in akcije proti kulturbundovski peti koloni. Šaleška partijska organizacija je bila pred aprilom 1941 v okviru celjskega okrožja KPS. Jeseni 1940 je bilo v Podkraju pri Velenju posvetovanje KPS.

*Besedilo je delno spremenjeno, povzeto iz zbornika *Revolucionarna izročila – Domicili v slovenskih občinah* (Ljubljana 1981). Prispevek v omenjenem zborniku na zelo sintetičen način obravnava šaleško – mislinjsko okrožje KPS in OF in narodnoosvobodilni boj v Mislinjski in Šaleški dolini. V tem prispevku sta le zgošče na pregleda NOB v omenjenem okrožju in v Šaleški dolini.*

Tudi v slovenjegraškem okraju so pred vojno delovali člani nacističnega Kulturbunda. V Šaleški dolini je bilo 36 članov te organizacije in 23 zaupnikov pokrajinskega obmejnega urada nacistične stranke v Gradcu. V Mislinjski dolini je bilo 58 kulturbundovcev in 38 zaupnikov pokrajinskega obmejnega urada. Nacistične ustanove v Gradcu so že leta 1940 iz nacionalnopolitičnih oz. ponemčevalnih razlogov nasprotovale ustanovitvi slovenjegraškega okrožja po nemški zasedbi Slovenske Štajerske in ko je okupator na Spodnjem Štajerskem junija 1941 ustanovil svoja okrožja, je bila Šaleška dolina vključena v okupatorjevo celjsko okrožje, Mislinjska dolina pa v podeželsko okrožje Maribor. Osvobodilno gibanje je na območju slovenjegraškega okraja že leta 1941 zasnovalo šaleško-mislinjsko okrožje KPS in OF, ki je postalo trdna organizacijska in politična enota spomladi 1943. ko je bil ustanovljen okrožni komite KPS.

Kljub močni dejavnosti KPS in njenemu vedno večjemu vplivu je na zadnjih skupščinskih volitvah v stari Jugoslaviji leta 1938. ko je volilo 69,04 % volilnih opravičencev oz. 5382 volilcev, za JRZ je glasovalo 4945 volilcev, kar je pomenilo, da sta bila kljub precejšnjemu številu delavcev vpliv in pritisk klerikalne stranke še pomembna. Po teh volitvah sta naraščala dejavnost in vpliv revolucionarnih sil.

Nacistični okupator je po zasedbi vzpostavil svoj upravni aparat in takoj pričel izvajati ponemčevalne ukrepe. Med drugim je 16. aprila 1941 izvedel prve aretacije Slovencev, ki jih je izgnal v Srbijo in na Hrvaško. Aretirane so najprej odpeljali v prehodno taborišče, ki je bilo do 21. aprila v poslopju slovenjegraške železniške postaje, nato pa v župnišću v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu. Aretacije in deportacije so prizadele tudi organizacijo KPS.

Ob napadu na Jugoslavijo so komunisti in skojevci v Šoštanju ustanovili prostovoljno skupino. V prvih tednih okupacije je partijska organizacija med drugim vzpostavila zveze med Šaleško in Mislinjsko dolino in po navodilih pokra-

jinskega komiteja KPS za severno Slovenijo začela pripravljati vstajo proti okupatorju. V noči na 7. julij je bila izvedena prva večja uporniška akcija v Šaleški in Mislinjski dolini, in to t.i. napisna akcija. Po tej akciji je nastala šaleška partizanska skupina, v Mislinjski dolini pa so začele delovati uporniške skupine. Prvi partizani so bili tudi aktivisti osvobodilnega gibanja. Od srede avgusta 1941 je vodil politično delo v Šaleški in Mislinjski dolini Franc Farčnik-Kristuš, ki ga je na to območje poslal centralni komite KPS. Konec novembra so okupatorji Farčnika ujeli in preminil je v okupatorjevih zaporih. Konec septembra je prispela na šaleško-mislinjsko območje Pohorska četa, za njo pa še Savinjska in Revirska četa. Vse tri čete so se v začetku oktobra na hribu Grmada združile v Štajerski partizanski bataljon, ki je v noči na 8. oktober napadel Šoštanj. Ta napad je močno odmeval in opogumil sodelavce osvobodilnega gibanja. Mreža sodelavcev osvobodilnega gibanja na šaleško-mislinjskem območju je pripomogla k združitvi štajerskih partizanskih čet in k uspešnim pripravam za napad na Šoštanj. Vendar je okupatorju uspelo, da je tej mreži od jeseni 1941 do spomladi 1942 zadal hude udarce in uničil večino pomembnejših postojank osvobodilnega gibanja, ni pa ga mogel uničiti.

Spomladi 1942 je prišlo do oživitve in razširitve osvobodilnega gibanja. Na šaleškem območju je tedaj usmerjal politično delo Jože Letonja – Kmet, sekretar savinjskega okrožja KPS. V začetku maja je pričela na šaleškem območju delovati šaleška partizanska skupina, kot del Prvega štajerskega bataljona. V Šaleški dolini je delovala tudi Savinjska četa. Dne 1. julija 1942 je bila na Graški gori ustanovljena Šaleška četa, ki je delovala na šaleškem in mislinjskem območju, v začetku oktobra 1942 pa se je vključila v Pohorski bataljon 2. grupe odredov. Ta bataljon je izvedel pomembne akcije na mislinjskem območju, nekaj pa tudi na šaleškem; občutno je bilo njegovo politično delo med prebivalstvom. V Mislinjsko dolino je štab bataljona poslal Toneta Ulriha – Kristla in Franca Zalaznika – Leona.

Kljub živahni partizanski dejavnosti, zaradi katere je moral okupator povečati svoje sile v postojankah na šaleško-mislinjskem območju, je bil čas od spomladi do jeseni 1942 za osvobodilno gibanje najhujše obdobje, kar velja predvsem za Šaleško dolino. V tem letu je osvobodilno gibanje utrpelo izredno hude izgube. Okupator je odkril skoraj vse postojanke osvobodilnega gibanja in aretiral večino njegovih sodelavcev. Uničenje Pohorskega bataljona na Osankarici in njegove patrulje na Završah januarja 1943 je pomenilo nov hud udarec osvobodilnemu gibanju na šaleško-mislinjskem območju. Z legendarnim Pohorskim bataljonom je padla večina dotedanjih šaleških in mislinjskih partizanov. Padli so tudi borci bataljona, ki so bili določeni za okrepitev političnega dela na šaleško-mislinjskem območju.

Od spomladi 1943 naprej so maloštevilni aktivisti znova začeli širiti osvobodilno gibanje. Na mislinjskem območju so delovale tudi pohorske partizanske enote. V prvi polovici aprila je začel delovati okrožni komite KPS šaleško-mislinjskega okrožja, ki je tedaj imel le dva člana. Sekretar okrožja je bil šaleški prvoborec Tone Ulrih – Kristl, član komiteja tudi šaleški prvoborec Franc Polh – Izak, ki je vodil politično delovanje na šaleškem območju. Število aktivistov je po imenovanju okrožnega komiteja postopoma naraščalo. Od jeseni 1943 naprej se aktivisti niso več omejevali na postavljanje zaupnikov OF in povezovanje posameznikov in skupin sodelavcev OF, ampak so organizirali tudi odbore OF. Tedaj je bilo okrožje razdeljeno na rajone.

Čas od jeseni 1943 do spomladi 1944 je bil pomemben za razvoj osvobodilnega gibanja v šaleško-mislinjskem okrožju. V tem času se je osvobodilno gibanje vztrajno širilo in prehajalo v množičen boj proti okupatorju. Ta proces širjenja osvobodilnega gibanja ni bil enakomeren po vsem okrožju. Razmah osvobodilnega gibanja je močno pospešil prihod 14. divizije na šaleško – mislinjsko območje. Pred nje-

nim prihodom so po uničenju Pohorskega bataljona izvajale partizanske akcije na tem območju predvsem zaščitna patrulja štaba 4. operativne cone, Pohorski bataljon (drugi), Koroški bataljon, Pohorski odred in Zidanškova brigada, januarja 1944 pa tudi Šlandrova brigada. Poleg aktivistov so partizanske enote prispevale k širjenju osvobodilnega gibanja, še zlasti pomembna pa je bila za njegov razmah na šaleško–mislinjskem območju dejavnost 14. divizije. Štirinajsta je s svojim junaštvom med pohodom in nemško ofenzivo, s svojimi uspešnimi akcijami in boji, ki sta jih Šercerjeva in Bračičeva brigada po koncu nemške februarске ofenzive izvajali predvsem v šaleško–mislinjskem okrožju, bistveno pripomogla k razmahu osvobodilnega gibanja. Izraz velikega razmaha osvobodilnega gibanja je bil tudi zbor aktivistov šaleško–mislinjskega okrožja 23. aprila 1944 na Graški gori. V okrožju je bilo tedaj osem okrajev OF, in sicer pet v mislinjskem delu okrožja, tri pa v šaleškem. Na zboru aktivistov so najprej poročali

*Brata Dušan in
Božo Mravljak*

o razmerah v svojih okrajih sekretarji okrajev. V okrožju je tedaj delovalo sedemnajst krajevnih odboj OF. Od srede aprila do 15. julija 1944, ko je padel, je bil sekretar šaleško-mislinjskega okrožja Stane Ilc – Kristof. Od srede julija 1944 do ukinitve okrožja je bil sekretar zopet Tone Ulrih – Kristl. Konec leta 1943 in v začetku 1944 ustvarjena organizacija osvobodilnega gibanja je bila trdna in polna poleta, tudi nemško nasilje je ni moglo zaustaviti.

Veliki napadi 14. divizije na nemške postojanke v Šaleški dolini in napad Zidanškove brigade na postojanko v Mislinji 27. aprila in v noči na 1. maj 1944 so močno pospešili rast osvobodilnega gibanja in v začetku maja 1944 se je začelo obdobje največjega razmaha narodno osvobodilnega gibanja na šaleško-mislinjskem območju. V začetku tega obdobja, ko so že delovali okrajni odbori OF, je bil dne 8. maja 1944 ustanovljen okrožni odbor OF. Dotlej je vse naloge okrožnega vodstva osvobodilnega gibanja opravljal okrožni komite KPS. Ko je bil junija 1944 ustanovljen še okraj Topolšica v Šaleški dolini, je bilo v okrožju 9 okrajev, v katerih je delovalo 81 aktivistov – partizanov, ki so se opirali na široko mrežo aktivistov osvobodilnega gibanja, ki so delovali v svojih krajih.

Na plenarni seji oblastnega komiteja KPS za Štajersko sredi julija 1944 so prišteli šaleško-mislinjsko okrožje med tista okrožja, kjer je bila OF najboljše organizirana. Poročilo pokrajinskega odbora OF za Štajersko z dne 21. julija 1944, ki prikazuje stanje pred tem datumom, navaja, da sta okraja Podgorje v Mislinjski dolini in St. Ilj v Šaleški dolini 100-odstotno zajela prebivalstvo, ostali okraji pa 60 do 80-odstotno. Osvobodilno gibanje se je po tem poročilu še širilo. Dne 15. junija 1944 je okrožni odbor OF poročal, da je OF zunaj okupatorjevih postojank dobila »značaj narodne oblasti in uprave«. Posledica množičnega sodelovanja prebivalstva z osvobodilnim gibanjem in velike politične in vojaške moči tega gibanja je bila, da je bila prva in resnična oblast oblast OF. Okupatorjevo oblast je

upošteval manjši del prebivalstva in še ta ne povsem. Šaleško–mislinjsko okrožje je bilo zunaj sovražnih postojank povsem partizansko ozemlje. V času največjega razmaha NOB od začetka maja do začetka decembra 1944 se je osvobodilno gibanje na terenu zlilo z dejavnostjo enot 4. operativne cone, ki so se veliko zadrževale in bojevale v šaleško–mislinjskem okrožju, v mogočno ljudsko vojno proti okupatorju. Razmah osvobodilnega gibanja je bil povezan s krepitvijo organizacij KPS in SKOJ. Od 20. do 27. junija 1944 je potekal okrožni partijski tečaj, od 11. do 23. avgusta pa okrožni politični tečaj za skojevce.

V prvi polovici avgusta 1944 so v zvezi s preureditvijo okrožij v severovzhodni Sloveniji ukinili šaleško–mislinjsko okrožje, ki je imelo zelo pomembno vlogo v razvoju narodnoosvobodilnega boja v Šaleški in Mislinjski dolini. Njegovo območje je bilo vključeno v novo pohorsko okrožje. Sekretar tega okrožja je bil dotedanji sekretar šaleško–mislinjskega okrožja Tone Ulrih – Kristl. Ob tej preureditvi okrajev OF so bili okraji Sv. Jedert, Slovenj Gradec, Podgorje, Šmartno in Mislinja vključeni v okraja Slovenj Gradec in Mislinja – Vitanje, okraji Št. Ilj, Velenje, Šoštanj in Topolšica pa v šaleški okraj. Ob ukinitvi šaleško–mislinjskega okrožja so številne aktiviste tega okrožja poslali v vzhodne predele pohorskega oz. mariborskega okrožja, kjer osvobodilno gibanje še ni bilo tako razvito. Okrožni komite KPS pohorskega okrožja je poročal, da je večino kadrov za okrajne forume vzel iz bivšega šaleško–mislinjskega okrožja. V jeseni 1944 je prišlo do nove preureditve okrožij in tedaj je bil okraj Slovenj Gradec vključen v dravograjsko okrožje (okraj Mislinja – Vitanje je bil ukinjen), šaleški okraj, ki se je preimenoval v okraj Šoštanj, pa v celjsko okrožje. Konec februarja 1945 je bil tudi šoštanjski okraj vključen v dravograjsko okrožje.

Tudi v zadnjih mesecih vojne od začetka velikih nemških ofenzivnih akcij pozimi 1944/45 je bilo osvobodilno gibanje na šaleško–mislinjskem območju kljub povečanemu nem-

škemu vojaškemu pritisku in povečanemu nasilju množično in intenzivno. Na tem območju je prišlo proti koncu vojne do močne koncentracije partizanskih in okupatorjevih sil in do številnih partizanskih akcij in bojov. Prebivalstvo je bilo tudi v tem obdobju tesno povezano s partizanskimi enotami.

V Šaleški in Mislinjski dolini je pred koncem vojne poleg slovenjegraškega in šoštanjskega okrajnega odbora OF delovalo 49 krajevnih odborov OF, ki so bili deloma izvoljeni, deloma imenovani. Ob koncu vojne se je prek Šaleške in Mislinjske doline skušala umakniti velika množica sovražne vojske in tedaj je prišlo na tem območju do podpisa akta o kapitulaciji nemške skupine armad E in do velikih spopadov.

Med NOB je dalo življenje za svobodo 773 prebivalcev Šaleške in Mislinjske doline. Če upoštevamo le padle borce jih je iz Šaleške doline največ padlo v bojih in akcijah Tomšičeve brigade, iz Mislinjske doline pa največ v Šercerjevi brigadi. Med sodelavci osvobodilnega gibanja, ki jih je okupator aretiral, je bilo največ ustreljenih v okviru skupinskih usmrtitev sodelavcev in organizatorjev osvobodilnega gibanja in pokončanih v nacističnih koncentracijskih taboriščih. Štirje od teh, ki so dali življenje za svobodo, so bili po osvoboditvi odlikovani z redom narodnega heroja: Karel Destovnik-Kajuh in Šoštanja, ki je padel 22. februarja v Šentvidu nad Zavodnjami, Rado Iršič iz Straže pri Mislinji, ki je padel 12. decembra 1941 v Mariboru, dr. Dušan Mravljak-Mrož in Šoštanja, ki je padel 8. januarja 1943 na Osankarici in Franjo Vrunč-Buzdo, ki je bil doma iz Slovenj Gradca in so ga Nemci 24. avgusta 1941 ustrelili v Mariboru. Okupator je v skupinskih usmrtitvah v Šaleški in Mislinjski dolini ustrelil 77 sodelavcev in aktivistov osvobodilnega gibanja ter zajetih partizanov. Streljanja so bila v Šoštanju (10. oktobra 1941), v Velenju (25. januarja in 18. decembra 1944), na Legnu (9. marca

1944), v Pamečah (11. julija 1944) in v Metlečah pri Šoštanju (28. februarja 1945).

O boju proti okupatorju in o žrtvah, ki jih je ta boj zahteval, pričajo številna spominska obeležja v Šaleški in Mislinjski dolini.

Šaleška dolina

Po zlomu stare Jugoslavije so aretacije prizadele tudi partijsko organizacijo v Šaleški dolini in od članov mestnega komiteja KPS Šoštanj, ki je bil izvojen na okrajni konferenci maja 1940 in je štel pet članov, je v začetku okupacije ostal v Šaleški dolini le eden. Sekretarka tega komiteja je bila Olga Vrabič, ki so jo okupatorji aretirali in izgnali. Po zlomu Jugoslavije je bilo v Šaleški dolini 23 komunistov, vlogo mestnega komiteja KPS pa je prevzel vojaški komite. Kljub pretresom, ki jih je povzročil okupator, so bile kmalu vzpostavljene zveze šaleške partijske organizacije s pokrajinskim komitejem KPS za severno Slovenijo, s komunisti v Savinjski dolini in z Mislinjsko dolino. Komunisti so začeli pripravljati upor proti okupatorju in na sestanku sekretarjev šaleških celic KPS v začetku julija 1941, ki ga je vodil Franc Skornšek, so se dogovorili o izvedbi širše zasnovane napisne akcije v Šaleški dolini ter o odhodu komunistov in skojevcev v ilegalo. V noči na 7. julij 1941 je bila v vsej dolini od Šaleka do Šoštanja izvedena prva uporniška akcija in po tej je nastala šaleška partizanska skupina, ki so jo sredi avgusta okrepili trije španski borci. Po prvi uporniški akciji je okupator aretiral v Šaleški dolini od 50 do 60 ljudi in tako že na začetku vstaje zadal hud udarec osvobodilnemu gibanju. Kljub temu se je po prvi uporniški akciji osvobodilno gibanje širilo in v Šaleški dolini je prišlo do pomembnih dogodkov, ki so bili povezani z dejavnostjo uporniške mreže v Šaleški

dolini. Šaleška partizanska skupina, ki je samostojno delovala do vključitve v Pohorsko četo sredi septembra 1941, je med drugim konec avgusta 1941 postavila zasedo nemškemu notranjemu ministru dr. Wilhelmu Fricku, ki pa ni uspeła. Dne 22. septembra je prišla na šaleško območje Pohorska četa nato pa še Savinjska in Revirska četa in so se nad vasjo Plešivec združile v Štajerski partizanski bataljon, ki je nato napadel Šoštanj in s tem izvedel prvi napad na neko mesto v Sloveniji in eno najpomembnejših partizanskih akcij v prvem letu vstaje v severovzhodni Sloveniji. K uspehu te akcije je pripomogla mreža sodelavcev osvobodilnega gibanja v Šaleški dolini. Napad na Šoštanj, ki je imel širši odmev, je pomenil spodbudo za sodelavce osvobodilnega gibanja v Šaleški dolini, okupator pa je tam okrepil svoje sile.

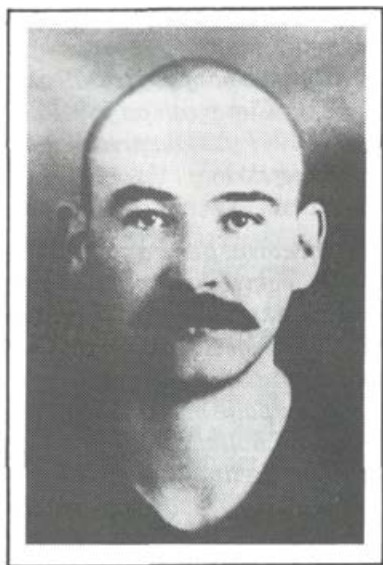
V prvem obdobju osvobodilnega gibanja so bili njegovi sodelavci v Šaleški dolini povezani v skupine, ni pa še bilo odbora OF. Sodelavci osvobodilnega gibanja so izvedli tudi nekaj sabotažnih akcij, v Škalskih Cirkovcah pa je pri domačiji Martina Polha septembra 1941 nastala prva skromna partizanska bolnišnica na Štajerskem.

Okupator je od začetka vstaje povezoval partizansko aktivnost z delovanjem partizanskih sodelavcev in podpornikov. Proti partizanskim enotam na šaleškem območju kljub številnim akcijam do spomladi 1942 ni dosegel nikakršnih uspehov. Uspešno pa je razbijal uporniško mrežo, zlasti v jeseni 1941 in pozimi 1941–1942, ni pa je mogel uničiti. Do konca marca 1942 je bilo v Šaleški dolini zaradi sovražne dejavnosti proti nemškemu rajhu aretiranih veliko ljudi; 9 sodelavcev in aktivistov osvobodilnega gibanja so ustrelili v Mariboru.

Spomladi 1942 se je kljub dotedanjim izgubam začelo osvobodilno gibanje v Šaleški dolini znova širiti. Tedaj je nekaj časa tudi na šaleškem območju usmerjal politično delo

Jože Letonja–Kmet, sekretar savinjskega okrožja KPS. Konec marca je bila z napadom na rudnik boksita v Ložnici v Šaleški dolini izvedena ena prvih pomembnejših partizanskih akcij na Štajerskem spomladi 1942. Od maja do začetka junija 1942. ko je bila razbita in je v Lokovici padel njen komandir Miha Pintar–Toledo (narodni heroj), je v Šaleški dolini delovala šaleška partizanska skupina. Po odhodu novih borcev in bork iz Šaleške doline v partizane in po prihodu okrepitve, ki jo je poslal štab 1. štajerskega bataljona, je bila 1. julija 1942 ustanovljena Šaleška četa, ki je delovala na šaleškem območju do začetka oktobra 1942. V Šaleški dolini je izvajala akcije tudi Savinjska četa, na severozahodnem obrobju Šaleške doline pa prva četa 1. štajerskega bataljona in 1. bataljon Savinjskega odreda oz. 3. četa Pohorskega bataljona.

Blaž Röck – Biba

Kljub začetku novega razmaha osvobodilnega gibanja spomladi 1942 in dejavnosti partizanskih enot je bilo leta 1942 najhujše obdobje za osvobodilno gibanje v Šaleški dolini.

To je bil čas najhujšega okupatorjevega nasilja in v tem obdobju je boj proti okupatorju zahteval največ žrtev. Do začetka oktobra 1942 so okupatorji odkrili večino postojank osvobodilnega gibanja in večino njegovih sodelavcev. Že aretacije v aprilu in maju so zajele veliko sodelavcev osvobodilnega gibanja, najobsežnejše pa so bile v noči na 2. junij, ko je bilo aretiranih 84 ljudi, in 4. avgusta, ko je bilo aretiranih 153 oseb. Od začetka aprila do začetka novembra 1942 so okupatorji v Mariboru in Celju ustrelili 72 sodelavcev in organizatorjev osvobodilnega gibanja iz Šaleške doline, iz celotnega območja današnje velenjske občine pa 114. Okupatorji so namreč od aprila do avgusta ustrelili tudi 42 sodelavcev osvobodilnega gibanja iz območja Šmartnega ob Paki. Le-ti so bili povezani s partizanskimi enotami in sodelavci osvobodilnega gibanja v Šaleški dolini. Udarci, ki jih je zadal okupator osvobodilnemu gibanju v letu 1942, so bili tako hudi, da so za dalj časa zavrli širši razmah tega gibanja. Januarja 1943 je bil uničen še Pohorski bataljon, ki je izvajal akcije tudi na šaleškem območju, in z njim je padla večina dotedanjih šaleških partizanov. Okupator je tudi v letu 1942 štel Šaleško dolino za zelo nemirno območje in je tam zopet povečal svoje sile.

Spomladi 1943 se je osvobodilno gibanje začelo znova počasi, a vztrajno širiti. Za razvoj osvobodilnega gibanja je bil tedaj pomemben prihod šaleškega prvborca Franca Polha – Izaka v Šaleško dolino, kjer je vztrajno pridobival nove sodelavce in aktiviste. Na severozahodnem hribovitem predelu pa so se na svojih pohodih ustavljale partizanske skupine in tudi širile osvobodilno gibanje. Tudi do jeseni 1943, ko osvobodilno gibanje navzven še ni moglo pokazati večjih uspehov, je okupator obravnaval Šaleško dolino kot nemirno območje, ki ga ogrožajo partizani, in izvedel tudi večje akcije in številne ukrepe proti osvobodilnemu gibanju in partizanom. V letu 1943, ko so bili še maloštevilni aktivisti tudi edina stalno navzoča oborožena sila osvobodilnega gibanja, so le-ti izvedli več drznih akcij, ki so močno odmevale med ljudmi.

Obdobje od septembra 1943 do konca aprila 1944 je bilo pomembno v razvoju narodnoosvobodilnega boja v Šaleški dolini. V njem je osvobodilno gibanje prehajalo iz zaupniškega sistema v množični upor proti okupatorju. Ta proces sta močno pospešila prihod 14. divizije in njena dejavnost na šaleškem območju po koncu nemške ofenzive proti njej. Pred prihodom Štirinajste so se partizanske enote le občasno pojavljale v Šaleški dolini. Močno je odmeval pojav Šlandrove brigade januarja 1944 na severozahodnem obrobju Šaleške doline. Tedaj je prvič stopila na šaleška tla partizanska brigada. V Šaleški dolini so spomladi 1944 delovali trije okraji OF, in to Št. Ilj, Velenje in Šoštanj. Najbolje je bil organiziran šentiljski okraj, kjer je osvobodilno gibanje najprej postalo množično. Okoliške vasi so bile v tem času bolj razgibane kot središča v dolini.

Velike akcije brigad 14. divizije konec aprila in v noči na 1. maj 1944 v Šaleški dolini so močno pospešile razmah osvobodilnega gibanja in čas od začetka maja do začetka decembra 1944 je obdobje največjega razmaha narodnoosvobodilnega boja v Šaleški dolini. To je bil čas množičnega upora. Okupator je zaradi poleta osvobodilnega gibanja in dejavnosti partizanskih enot v Šaleški dolini zbral velike sile, zgradil močne postojanke ter izvedel več ofenziv in hajk, a ni mogel zmanjšati moči osvobodilnega gibanja. V maju 1944 je prišel en okupatorjev oboroženec na okoli 10 slovenskih prebivalcev. V času sovražnikove ofenzive od 14. do 25. maja 1944 na šaleškem območju pa je bilo razmerje med sovražnikovimi oboroženci in slovenskim prebivalstvom dosti manjše, in vendar nemška ofenziva ni zapustila na terenu nikakršnih negativnih posledic in ni mogla zadržati razmaha osvobodilnega gibanja. V bistvu je bil okupator v tem obdobju v vojaški in politični defenzivi. V veliki večini prebivalstva je videl svojega nasprotnika. V okupatorjevem poročilu iz Šaleške doline iz septembra 1944 je navedeno, da je predrznost, s katero nastopajo partizani, mogoča le zaradi tega, ker imajo odlično terensko organizacijo in je na njihovi strani večina prebivalstva. Osvo-

bodilno gibanje je razkrajalo in demoraliziralo okupatorjeve vrste, temeljito pretreslo ves njegov oblastni in politični aparat in ga po večini razbilo. V navedenem obdobju je Šaleška dolina dala največ partizanov.

Junija 1944 je bil v Šaleški dolini ustanovljen še okraj Topolšica. V vseh štirih šaleških okrajih OF je bilo osvobodilno gibanje močno, za šentiljski okraj pa je PO OF sredi leta poročal, da je OF v tem kraju sto odstotno zajela prebivalstvo. Junija 1944 je v Št. Ilju potekal okrožni partijski tečaj. Ko je bilo šaleško-mislinjsko okrožje avgusta 1944 ukinjeno, so bili štirje šaleški okraji združeni v šaleški okraj. Šaleška dolina je tedaj dala veliko kadrov za druge okraje pohorskega okrožja. Ob ponovni preureditvi okrožij je bil šaleški okraj, ki se je preimenoval v šoštanjski, priključen celjskemu okrožju. Od začetka novembra do srede decembra 1944 je bil sekretar šoštanjskega okraja Franc Polh – Izak.

Tudi v zadnjih mesecih vojne od decembra 1944 do osvoboditve je bilo osvobodilno gibanje v Šaleški dolini množično in močno, čeprav se je zelo povečal okupatorjev pritisk in so se tudi tukaj kazale nekatere posledice okupatorjev ofenzivnih akcij. Okrožni komite KPS Celje je konec decembra 1944 poročal, da je v šoštanjskem okraju 49 odborov ZSM in 21 SPZZ. V drugi polovici februarja 1945 je bil šoštanjski okraj priključen dravograjskemu okrožju. Tedaj je bil imenovan za sekretarja okraja Šoštanj Franc Žemva – Pavel. V okraju je v tem času delovalo 22 krajevnih odborov OF.

Po prihodu 14. divizije na Štajersko so se enote 4. operative cone in še predvsem brigade Štirinajste pogosto zadrževale in bojevale na šaleškem območju ter napadale okupatorjeve postojanke in prometne zveze v dolini. Od konca aprila 1944 do aprila 1945 so enote 14. divizije petkrat napadle okupatorjeve postojanke v Šoštanju in vdrle v Šoštanj. Od maja 1944 se je v Šaleški dolini največ zadrž-

vala Tomšičeva brigada, ki ima domicil v velenjski občini. V letu 1945 je bilo precej časa težišče dejavnosti enot 4. operativne cone na šaleškem območju in tam sta se dalj časa zadrževala štaba 14. divizije in 4. operativne cone. V štabu cone v Topolšici, kjer sta bila tedaj politični komisar cone Matevž Hace in načelnik štaba Petar Brajović, je ob koncu vojne 9. maja podpisal akt o kapitulaciji svojih enot poveljnik nemške skupine armad E in poveljnik za jugovzhod.

Med narodnoosvobodilnim bojem je dalo življenje za svobodo 452 prebivalcev Šaleške doline.